

Бойко О. О.,
докторка філософії з філології,
лекторка літературного факультету
Університету Ататюрка (Ерзурум, Туреччина)

КОНЦЕПТ «ПАМ'ЯТЬ» У РОМАНІ КШИСІ ФЕДОРОВИЧ «ВСЕ ЗОЛОТО ТВОЇХ СНІВ»

Анотація. У статті розглянуто концепт «пам'ять» та його субконцепти «пригадування», «спогади» і «забуття», представлені в романі Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів». Новизна наукової розвідки полягає в тому, що на сьогодні відсутні будь-які філологічні дослідження цього роману, написаному в жанрі дарк фентезі; окрім того, концепт індивідуальної пам'яті не є широко розкритим в сучасному філологічному просторі. Актуальність статті обґрунтована тим, що студії пам'яті є однією з затребуваних тем в українському мовознавстві. Метою статті є дослідження вербалізації концепту «пам'ять», завдання: виокремити особливості вербалізації цього концепту у його зв'язку з самоідентичністю персонажів. Було задіяно компаративний і концептуальний аналіз тексту. Ми дійшли висновків, що повернення спогадів для всіх персонажів постає важливим етапом для відновлення і переосмислення власної ідентичності. В статті обґрунтовано, що у романі Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів» основним ініціатором забування стає неістота Золотих просторів. Вказана неістота є сюжетотвірним персонажем роману, який впливає на інших персонажів, забираючи у них спогади, надаючи їм фальшиві, повертаючи їм їхні власні, за бажанням кожного з них. Забування і пригадування є руйнівними силами сюжету, які впливають на процес руйнації та подальшого відновлення ідентичності основних і другорядних персонажів: Марти, Фауста, Анни, Безіменного. Повернення спогадів є метою всіх основних персонажів роману. Для того, щоб повернути собі спогади, персонажам необхідно усвідомити, що вони їх втратили, а отже, втратили частину своєї ідентичності, після чого потрібно знайти змогу їх повернути. Такі шляхи є різними у різних персонажів. Окрім того, існування ідентичності за рахунок спогадів інших про сновидця є зворотним боком концепту пам'яті та забуття. Спогади інших сновидців є основою буття жителів Краю Снів, які називають себе Дійсними; інші основи їх буття полягають у наданні їм імен сновидцями. Перспективами дослідження є більш детальний концептуальний аналіз роману і українського фентезі в цілому за допомогою корпусного підходу.

Ключові слова: фентезі, ідентичність, спогади, концептуальний аналіз.

Вступ. Концепту «пам'ять» в українській лінгвістиці та літературознавстві присвячено наукові роботи М. Довганич, Н. Іванотчак та М. Базів, К. Красницької, Л. Лавринович, С. Підпригори, окрім того, на увагу заслуговують кваліфікаційні роботи А. Авраменко, В. Перев'язко, А. Седих. Втім, здебільшого ці наукові розвідки присвячено аналізу іншомовних художніх текстів, за виключенням робіт Л. Лавринович, яка досліджує дискурс пам'яті в сучасній українській прозі [1], А. Седих, яка проаналізувала пам'ять та забуття

у прозі Павла Віліковського та Софії Андрухович [2], а також колективної монографії 2019 року «Модель пам'яті в українській пост/модерністській літературі» [3]. Звісно, цей перелік не є вичерпним, проте наразі існує лакуна в дослідженнях концепту «пам'ять» на українськомовному матеріалі. Окрім того, здебільшого досліджено концепти історичної, культурної, колективної пам'яті, натомість менше уваги приділено індивідуальній пам'яті. Саме цим обґрунтована **актуальність** нашої наукової розвідки. Її **новизна** полягає в тому, що вперше було досліджено концепт «пам'ять» у сучасній українській химерній літературі, а саме на матеріалі роману Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів». Метою статті є аналіз втілення концепту «пам'ять» і дотичного до нього концепту «забуття» в тексті роману, його сюжетотвірного потенціалу, що обумовило **завдання** дослідити різні типи забуття (за А. Анкерсмітом) і цінність повернення спогадів персонажів для відновлення цілісності їхньої ідентичності. Під час виконання завдання було задіяно такі **методи**, як компаративний і концептуальний аналіз тексту.

Викладення основного матеріалу. Забуття є одним із основоположних концептів роману Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів». Як зазначає С. Підпригора, «без пам'яті не може існувати ні людина, ні, відповідно, культура. Пам'ять є основою ідентичності людини, а втрата пам'яті стає втратою самої себе» [4]. Основним ініціатором забування стає неістота Золотих просторів. Про Золоті простори йдеться у двох книжках Кшисі Федорович: «Все золото твоїх снів» та у книзі, написаній роком раніше у співавторстві з Євгеном Ліром «Книга вигаданих неістот» і названої авторами «спекулятивною енциклопедією». За цією енциклопедією, «*Землі золотої трави – множинна сутність, що заповнює простір між вимірами, де акумулює можливості та інші сутності, розчиняючи свідомість істот, які до них потрапляють, зводячи до єдиного «ми»*». *Можуть становити небезпеку для необачних сновидців, оскільки під час перебування у Землях легко забути власну сутність»* [5, с. 26]. Не-істоти, за визначенням авторів, є проявленням метафізичної площини Краю Снів «у сенсорних, тобто доступних для сприйняття людини, вимірах, що певним, невідомим наразі чином продукує різноманітні створіння. На них не має впливу час, вони непідвладні старінню та ентропії, вони не тривають і не минають – тобто не володіють жодною з характеристик, що їх складають у поняття «існування»» [5, с. 14].

Не-істота Золотих просторів постає одним із головних сюжетотвірних топосів роману, від її особи (множинної) починається роман: «*Ми мовчимо, від початку віків мовчимо. Ми дослухаємось*» [6, с. 3] і від її особи закінчується: «*Ми мовчимо. Споконвічно мовчимо. Ми – весь невикористаний час,*

ми сила нездійсненого та жаданого, ми – пам'ять тих, що були і прийдуть» [6, с. 230]. Таким чином, спостерігаємо кільцеву структуру роману і вказівку на те, що Золоті простори є сюжетотвірним персонажем роману, який впливає на інших персонажів, забираючи у них спогади, надаючи їм фальшиві, повертаючи їм їхні власні – за бажанням кожного з них. І, таким чином, концепт пам'яті та забуття є структуротвірним, а рушійною силою сюжету є прагнення персонажів повернути собі спогади і власну ідентичність.

Як зазначають Іванотчак і Базів, «Поняття пам'яті можна сприймати як щось видиме, оскільки його можна зобразити за допомогою різних знаків чи символів. (...) забуття часто непомітне, оскільки проявляється у вигляді відсутності чогось» [7]. Анкерсміт виділяє чотири типи забуття: «безпечне» (те, що не впливає на ідентичність); таке, що є важливим для ідентичності, але ця важливість не усвідомлюється відразу; витіснені болісні спогади, що залишаються на рівні підсвідомості, а також таке забуття, що є результатом серйозної травми і призводить до втрати минулої ідентичності і набуття нової [8]. В романі ми спостерігаємо три типи, крім «безпечного» забуття.

Перший тип забуття – забуття спогадів, не важливих для ідентичності – оминає героїв. Так, **Марта** пам'ятає речі, які не є життєво важливими для її ідентичності: «Я пам'ятаю про *Твін Пікс*, але я не пам'ятаю себе...» [6, с. 77]. Прохід через Золоті простори призводить до втрати спогадів, які є основою ідентичності, проте у персонажів залишається відчуття відсутності, нестачі: «*Жовта трава спершу забирає біль та переживання (...), надії та цінності. (...) Якщо пробути там довше, трава повністю зітре твою пам'ять про себе теж*» [6, с. 110]. Втрата спогадів відчувається, як нестача, тобто героїня розуміє, що забула дещо, що мало значення для її ідентичності: «мені потрібно назад, бо це море забуття змусило мене забути щось важливе, щось украй важливе, що?» [6, с. 15] «Нехай вже, подумала, нехай вже згадаю хоч щось (...) *вартісне, по-справжньому цінне в моєму житті...*» [6, с. 47], – фіксуємо наявність лексем, які підкреслюють важливість спогадів для Марти: «важливе, украй важливе», «вартісне», «по-справжньому цінне», навідміну від спогадів, які в неї лишилися – пустих і незначущих. В тексті знаходимо пряму вказівку на зв'язок спогадів із ідентичністю особи: «Спочатку зникли усі спогади, потім потрохи з'явилися – перебрані, відсіяні, переосмислені. Марти вже не існувало» [6, с. 154].

Окрім того, Марта усвідомлює, що спогади змінюються з часом, а також на точність спогадів впливає частота користування ними: «Варто пам'ятати, куди ти хочеш прийти. Тримати в пам'яті весь тягар свого минулого, почуттів, спогадів. Давно, згадала Марта, вона читала якусь статтю, де було сказано: кожен раз, коли ти згадуєш, *мозок змінює твою згадку*. Один і той самий спогад ніколи не однаковий, він непомітно підмінюється, перелаштовується, поки не стає не твоїм спогадом. Якщо хочеш пам'ятати те, що справді було, не згадуй. Принаймні так говорилося у статті. Зараз вона пам'ятала цю статтю, але, можливо, у ній говорилося зовсім не про це. (...) Марта навіть не мала права знищити чи заховати у найдальшу шухляду розуму фальшиві спогади. Ніколи не знаєш достеменно, який з усіх спогадів *насамкінець виявиться фальшивим*» [6, с. 39].

Так почувається і **Анна**: «Ніби існувала бронзова стіна, на яку вона натрапляла у своїх спробах спогадів чи розуміння (...) Анна штовхала цю стіну – іноді крізь неї було видно випадкові спогади, як видно сірий туман небуття за деревами» [6, с. 82], і так почувається **Безіменний**: «І було щось це, щось, забуте ним самим, що повернув йому цей золотий простір неназваного...» [6, с. 189].

Натомість Фауст отримав фальшиві спогади, тому що хотів бути щасливим і з цим проханням прийшов до Золотої трави: «Я добре пам'ятаю наші темні соснові ліси, наше північне море, повне риби та бурштину...» [6, с. 121]. Золоті Простори виконали бажання Фауста, але він недостатньо чітко його сформулював: «Моїм щастям було би до них повернутися, чи радше, щоб вони повернулися до мене, бо не я їх полишив. Хтось або щось вирішило інакше. Був просотаний вдячністю за це вигадане дитинство, якого ніколи не мав... але мало стати за словом моїм» [6, с. 129].

З різних причин герої втратили свої спогади: Марта хотіла бути живою, і прийшла до Золотих просторів, Анна була до певного часу големом, створеним зі спогадів Фауста, Безіменний волів забути, на чийому він боці, і попросив Золоті простори взяти ці його спогади, Фауст хотів бути щасливим. Марта, Фауст і Безіменний отримали бажане, але виявилось, що це не є тим, чого вони хотіли насправді.

Існування ідентичності за рахунок спогадів інших про тебе – зворотний бік концепту пам'яті та забуття. Спогади інших – сновидців – є основою буття жителів Краю Снів, які називають себе **Дійсними**: «Їхньою цінністю, єдиною у множинності, була віра у свою справжність. Ще – пам'ять та імена. Скільки ти снився – стільки ти існуєш; ким ти їм снився, тим ти є» [6, с. 66].

Для **онейронавтів** (термін, що його використовують автори «Книги вигаданих неістот» на позначення мандрівників, що проходять до Краю Снів) також важливо, щоб їх хтось пам'ятав: «Ти хочеш сказати, що тебе ніхто не пам'ятає? – Пам'ятають. Родина, друзі... Хто-небудь точно мене пам'ятає. (...) – Це легко перевірити. Коли ти відчувала себе востаннє живою? Справжньою? (...) Втім, тебе забули не до кінця, інакше б не було до кого говорити. Хтось пам'ятає щось про тебе... Хтось, хто знаходиться тут» [6, с. 109].

Забуття про онейронавтів є результатом проходження їх через простори Золотої трави: «Жовта трава ... забирає чужі спогади про тебе, поки не забере тебе з їх пам'яті повністю» [6, с. 110]. З одного боку, Марту пам'ятає хтось, хто зараз присутній в Краю Снів (далі ми дізнаємося, що це Фауст), з іншого боку, її хтось дуже міцно забув. Забуття, втрата спогадів може бути платою за безпеку: «виходимо із золотавого тихого моря на темний берег. Тут спокій та приреченість, це світ втраченого і забуття. ...той хлопець говорить – (...) ми тут у безпеці, але ми платимо своїм забуттям, підтримуємо цей світ собою. ...Я говорю – я не хочу забувати, і він відказує – за тебе заплачено чужим забуттям (...) ми всі сьогодні тут за твоїм рахунком» [6, с. 15]. В цьому фрагменті ми спостерігаємо лексеми «втрачене», «забуття», «платити», «спогади». Героїня не хоче втрачати своїх спогадів, але за неї вже заплачено тим, що було забуто її.

Анна також існує у Краю Снів за рахунок спогадів Фауста про неї. Вона загинула разом із їхнім другом Марком в автокатастрофі, але Фауст настільки сильно хотів, щоб вони

повернулися до нього, що несвідомо створив собі големів у Краю Снів. Марк не відчув того: *«Вона не питала нічого, бо такі запитання бентежили Марка. Він міг задати ще менше, ніж вона, і саме їй довелося нагадувати йому про їхнього спільного друга, третього з гурту»* [6, с. 82], а Анна почала розуміти: *«Чому вона знала, що думав та чого побоювався Фауст? Чому не пам'ятала власних переживань того вечору, лише думки Фауста, відчуття Фауста, страхи Фауста»* [6, с. 119], *«у всіх епізодах, яких змогла дістатися її пам'ять, що суттєво збійковувала останнім часом, обов'язково була одна й та сама, завжди одна й та сама людина. (...) Йоганн Георгійович»* (с. 117). Проте вона пам'ятала власну смерть: *«Він не згадав своєї смерті, він не знає, що ти створив його, але я знаю»* [6, с. 171], *«Я пам'ятаю її смерть, – задумливо провадила вона беземоційним голо-сом. – Вона померла пізніше Марка...»* [6, с. 172]. Анна виборола своє право бути особистістю, і навіть право знову жити і бути воєнним медиком: *«жінка, якою вона тепер стала, знала цю дорогу до госпіталю в Маріку не згірш від нього. (...) вона завжди вміла мовчати особливою тишею, від якої ставало затишно та безпечно, від якої присутнім потому снівся туман над золотими полями, достоту як той, до якого вона колись зійшла»* [6, с. 225].

Повернення спогадів є метою всіх основних персонажів роману: Марти, Фауста, Безіменного. Для того, щоб повернути собі спогади, персонажам, по-перше, необхідно усвідомити, що вони їх втратили, а отже, втратили частину своєї ідентичності, а, по-друге, знайти змогу їх повернути. Втім, ці шляхи є різними у різних персонажів.

Марта має можливість отримати втрачені спогади з допомогою кулону, який вона отримала колись уві сні, згодом загубила. Цей кулон створив Безіменний, і він пропонує Марті цей шлях, у відповідь вимагає, щоб вона покинула Край Снів разом із Фаустом: *«Коли ти начеши кулон, то згадаєш все, що забула у траві. Все виправиться, обіцяю. – Якщо він діє так, як ти сказав, я зникну звідси (...) – Так. (...) Ти знову все пам'ятатимеш, віднайдеши себе, віднайдеши усе, забуте чи загублене»* [6, с. 160]. Але Марта не погоджується на такий спосіб: *«Вона повинна була згадати все сама...»*. [6, с. 180]. Окрім того, більшість її спогадів переплутані із спогадами її двійника – Гретхен: *«Все, що я зараз знала, було створене з постійного усвідомлення та переоцінки всього, що вдавалося згадати, причому спогади, що виривалися у моїй свідомості, не завжди були моїми»* [6, с. 154]. Зрештою Марта вирішує залишитися в Краю Снів, натомість Гретхен рушає до світу Марти – нашого світу.

Подекуди Марта, навзаєм, отримує спогади про те, чого не могла пам'ятати: *«Ймовірно, він хотів би замінити мною дівчинку з кімнати на горіщі, але я не вона, я навіть не я, і він це бачить. Говорить зі мною, пояснює мені цей світ, який я і без того знаю, невідомо звідки, намагається розторсати в мені цікавість до всього. Дає мені спокій, коли я починаю згадувати те, чого пам'ятати ніяк не можу, проводить поглядом, зітхає»* [6, с. 97].

Часто ці спогади, які належать Гретхен, допомагають орієнтуватися в невідомому, здавалося б, місці: *«Мене виводить незбагненне відчуття напрямку, ніби я ходила тут стільки разів, що навіть не повинна замислюватись, обираючи шлях. Постійні спалахи спогадів, ніби фотобомби, показують мені клаптики дійсності, одночасно засліплюючи. Це сигнальні*

ракети підсвідомості, одна з них підказала мені про бруківку і я, навіть завчасно попереджена, не можу відвести очей» [6, с. 98]. Таким чином, Марта і Гретхен постають як сіамські близнючки, пов'язані спогадами, що перетікають з однієї свідомості до іншої.

Зрештою Марта вирішує залишитися в Краю Снів, натомість Гретхен рушає до світу Марти – нашого світу.

Фауст – єдиний, хто забув своє життя і забув сам факт забування. Проте персонаж, який згодом отримує від Фауста ім'я Сід, примусить його згадати все і зрозуміти, що пам'ять про дитинство і зростання, подарована Золотими Просторами, фальшива: *«...я не хочу нічого згадувати, я не хочу ні про що думати, хочу зникнути і бути наешіт щасливим...»* [6, с. 129]. *«Хіба я когось шукав? Від початку віків я шукаю лише себе, звісно, я егоїст, але чорно-біле пір'я ми всі повинні бути егоїстами на початку не червоні плоди шипшини на снігу свого існування...»* [6, с. 128]. Не виділені курсивом фрази – це спогади про друзів, яких Фауст шукав у Краю Снів. Фауст хотів бути щасливим, розуміючи під цим повернення друзів, а натомість отримав забуття. Про це говорить і Рудий: *«Ти загубився і втратив себе. Потім зміг згадати, але це велика рідкість. Все, що ти знаєш про цей світ – правда, тому постарайся цього не розгубити. Марта теж забула себе. Вона не може згадати до пуття, хто вона. – Звідки ти знаєш? – Не тобі питати, коли вже ти носив ім'я вартівного порогу. Така моя робота. Нагадай їй, хто вона та повертайся додому»* [6, с. 130]. Після повернення пам'яті Фауст знову відправився на пошуки Марка і Анни, і звільнив Анну від своєї влади, влади творця, щоб вона змогла повернутися до самостійного життя.

Безіменний позбувся спогадів, щоб не пам'ятати, на чісму він боці і не нашкодити ні Марті, ні Гретхен. Але згодом він прийшов до Золотих Просторів і повернув собі цю частину своєї ідентичності: *«Нарешті пам'ятав усе: як посилав павуків до снів обох дівчат, пильнувати, чи знадобиться допомога (...) Згадав своє мовчання (...) Не міг їй сказати, хто стоїть за цим, тому зробив медальон з павутиною снів, щоби заплутати всіх, хто спробує дістатися Марти звідси, одночасно закриваючи їй дорогу сюди. Згадував, як зробив те, що зробив, і як потім звернувся до золотих просторів, попросив – забери лише ці спогади, якщо можеш, ніхто не має знати, на чісму я боці, навіть я»* [6, с. 199]. Після того, як Безіменний згадав, його ідентичність знову набула цілісності і дала змогу продовжувати існування гармонійно: *«Спогад, викликаний цією асоціацією, вже не був таким болісним, наче теж обточився в пам'яті подібно до скла чи каміння. Пам'ять, здивувався, це щось більше до крайнього. Скільки часу минуло?»* [6, с. 228].

Таким чином, повернення спогадів для всіх персонажів було важливим етапом для відновлення і переосмислення власної ідентичності.

Висновки. У романі Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів» забування і пригадування є рушійними силами сюжету, які впливають на процес руйнації та подальшого відновлення ідентичності основних і другорядних персонажів: Марти, Фауста, Анни, Безіменного. Всі, крім Анни, віддали частину своїх спогадів Просторам золоті трав – Безіменний свідомо, Фауст і Марта несвідомо. Анна і Марта існували в Краю Снів за рахунок того, що Фауст пам'ятав про них, але спогади Марти були тісно переплетені із пам'яттю її двійника – Гретхен,

натомість спогади Анни були спогадами Фауста про неї, вона пам'ятала події і саму себе з точки зору Фауста.

Зрештою кожен із персонажів тим чи іншим чином повернув собі втрачені спогади, відновив таким чином лакуни у власній ідентичності, і продовжив свідоме існування далі: Безіменний і Марта лишилися в Краю Снів, Анна, Фауст і Гретхен перейшли до реального світу.

Перспективи дослідження полягають у подальшому концептуальному аналізі сучасних українських романів у жанрі фентезі та фантастики.

Література:

1. Лавринович, Л. Б. Дискурс пам'яті в сучасній українській прозі: основні ідейно-тематичні тенденції у: Філологічні студії 1–2. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/6845> (дата доступу – 08.10.2024). 2008. С. 100–106.
2. Сєдих, А. Е. Пам'ять та забуття у прозі Павла Віліковського та Софії Андрухович. Квал. робота на здоб. ст. магістра. Нац. Ун-т "Києво-Могилянська Академія". Київ, 2023. 92 с.
3. Поліщук, О., Підпригора, С., Косарева, Г. Модель пам'яті в українській пост/модерністській літературі: кол. монографія. Видавництво ЧНУ: Миколаїв, 2019. 138 с.
4. Підпригора, С. Забуття/пригадування в мультимедійному проекті "АмнезіЯ" О. Михеда у: Модель пам'яті в українській пост /модерністській літературі. Видавництво ЧНУ: Миколаїв. 2019. 5.С. 85–94.
5. Лір, Є., Федорович, К. Книга вигаданих неістот. Дім Химер. Вінниця, 2020. 194 с.
6. Федорович, К. Все золото твоїх снів. Дім Химер. Вінниця, 2021. 252 с.
7. Іванотчак, Н., Базів, М. Метафорична репрезентація бінарних концептів OBLIVION-MEMORY (на матеріалі роману Джона Гріна «The Fault in Our Stars») у: *Folium (спецвипуск)*. 2023. <https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.8> (дата доступу – 08.10.2024).
8. Ankersmit, A. Sublime Historical Experience. StanfordUniversity Press. 2005.

Boiko O. The concept of 'Memory' in Kshysia Fedorowich's novel 'All the Gold of your Dreams'

Summary. The article deals with the concept of 'memory' and its sub-concepts of 'recollection', 'memories' and "forgetting" presented in the novel by Kshysia Fedorowicz 'All the Gold of Your Dreams'. The novelty of the research lies in the fact that today there are no philological studies of this novel written in the dark fantasy genre; in addition, the concept of individual memory is not widely disclosed in the modern philological space. The relevance of the article is substantiated by the fact that memory studies are one of the most popular topics in Ukrainian linguistics. The aim of the article is to study the verbalisation of the concept of 'memory', the task is to highlight the peculiarities of the verbalisation of this concept in its relation to the self-identity of the characters. We used comparative and conceptual analysis of the text. We have come to the conclusion that the return of memories for all the characters is an important stage for the restoration and rethinking of their own identity. The article substantiates that in Kshysia Fedorowicz's novel 'All the Gold of Your Dreams', the main initiator of forgetting is the nonentity of the Golden Spaces. This entity is a plot-forming character in the novel, which influences other characters by taking away their memories, giving them false ones, and returning their own memories, at the request of each of them. Forgetting and remembering are the driving forces of the plot, which influence the process of destruction and subsequent restoration of the identity of the main and secondary characters: Martha, Faust, Anna, and the Nameless One. The return of memories is the goal of all the main characters in the novel. In order to regain their memories, the characters need to realise that they have lost them, and therefore have lost part of their identity, and then they need to find a way to get them back. These ways differ from character to character. In addition, the existence of an identity through the memories of others about the dreamer is the flip side of the concept of memory and forgetting. The memories of other dreamers are the basis of the existence of the inhabitants of the Dreamland, who call themselves the Real; other bases of their existence are the names given to them by dreamers. Prospects for further research include a more detailed conceptual analysis of the novel and Ukrainian fantasy in general using a corpus-based approach.

Key words: fantasy, identity, memory, conceptual analysis.